

Лабораторна робота № 1.

Тема: Дослідження прямолінійного рівноприскореного руху.

Мета: навчитись експериментально визначати прискорення рівнозмінного руху тіл; визначити прискорення, з яким скочується кулька по похилій площині; встановити характер залежності між величинами, які описують рівнозмінний рух; встановити співвідношення між шляхами, які проходить кулька за кожну секунду свого руху.

Обладнання: Жолоб Галілея, металева кулька, секундомір и метроном, штатив з муфтою і затискачем, металевий циліндр, мірна стрічка.

Теоретичні відомості

Механічний рух – це явище зміни положення тіла відносно інших тіл в просторі з часом. За характером траєкторії механічний рух поділяється на прямолінійний і криволінійний. *Прямолінійним* називають такий рух, при якому траєкторією руху тіла є пряма.

За характером зміни швидкості механічний рух поділяють на рівномірний і нерівномірний. *Рівномірний рух* – це рух при якому тіло за будь-які рівні проміжки часу проходить однакові шляхи. Тобто при рівномірному русі швидкість тіла не змінюється. Однак, рівномірного руху в природі не існує і тому особливий інтерес викликає вивчення нерівномірного руху, тобто такого руху, під час якого швидкість рухомого тіла змінюється.

Одним з видів нерівномірного руху є такий, при якому швидкість тіла змінюється (збільшується чи зменшується) за будь-які рівні проміжки часу на однакову величину. Такий рух називають *рівнозмінним*.

Для того щоб охарактеризувати бистроту зміни швидкості тіла при рівнозмінному русі ввели поняття прискорення. *Прискорення* – це фізична величина, яка чисельно рівна зміні швидкості тіла за одиницю часу. Прискорення позначають літерою $[a]$ і в СІ вимірюють в m/c^2 . За означенням:

$$\vec{a} = \frac{\vec{v} - \vec{v}_0}{t} \quad (1)$$

Як видно з формули (1) прискорення є векторною величиною і вектор прискорення колінеарний співнапрямлений з вектором зміни швидкості тіла за одиницю часу: $\vec{a} \uparrow \uparrow \Delta\vec{v}, \Delta\vec{v} = \vec{v} - \vec{v}_0$.

Як вже зазначалось вище, при рівнозмінному русі швидкість тіла може збільшуватись чи зменшуватись на однакову величину. Тому виділяють два види рівнозмінного руху: *рівноприскорений* і *рівносповільнений*. *Рівноприскорений* – це такий рух, при якому швидкість тіла зростає за будь-які рівні проміжки часу на однакову величину, а *рівносповільнений* – це рух при якому швидкість тіла зменшується за будь-які рівні проміжки часу на однакову величину. В даній лабораторній роботі ми будемо знайомитись лише з рівноприскореним рухом.

Для того щоб дати відповідь на основне запитання кінематики (де буде тіло у конкретний момент часу) нам потрібно знати функціональну залежність між основними фізичними величинами, які характеризують рівнозмінний рух (координата, швидкість, прискорення, шлях, переміщення) і часом.

Оскільки швидкість тіла при рівнозмінному русі змінюється на однакову величину за будь-які рівні проміжки часу, то під час рівнозмінного руху прискорення тіла є величиною сталою (не залежить від часу). Отже, рівняння прискорення для рівнозмінного руху має вигляд $a = const$ (2).

З означення прискорення (1) можна виразити миттєву швидкість тіла $\vec{v}$ і отримати залежність миттєвої швидкості від часу:

$$\vec{v} = \vec{v}_0 + \vec{a}t \quad (3)$$

де $\vec{v}$ - миттєва швидкість тіла в момент часу t ;

$\vec{v}_0$ - початкова швидкість тіла (в момент часу $t_0=0$);

$\vec{a}$ - прискорення руху тіла.

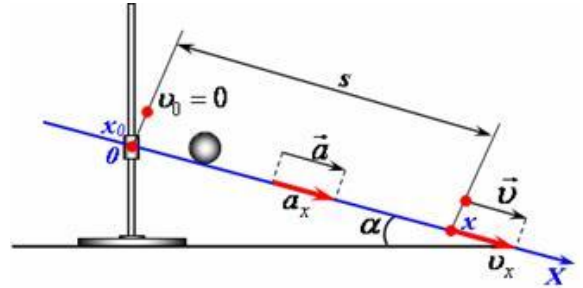
Рівняння (3) можна переписати і в проекціях на осі координат, наприклад на вісь OX : $v_x = v_{0x} + a_x t$, де v_x, v_{0x}, a_x - проекції відповідних векторів на вісь OX .

Рівняння шляху s для рівнозмінного руху в проекціях на деяку вісь, наприклад OX , матиме вигляд:

$$s = v_{0x}t + \frac{a_x t^2}{2} \quad (4)$$

Врахувавши, що $s = x - x_0$ (де x – координата тіла в момент часу t , а x_0 – координата тіла в момент часу $t_0=0$) рівняння координати для рівнозмінного руху матиме вигляд:

З допомогою отриманих законів руху, опишемо рух кульки по похилому жолобу. Для цього систему відліку пов'яжемо з жолобом, спрямувавши вісь OX вздовж жолоба згори донизу: (рис 1).

Рис. 1.

Для спрощення розрахунків, початок відліку осі OX розташуємо у точці початкового положення кульки на верхньому кінці жолоба, тоді $x_0=0$. Оскільки кулька скочується без початкової швидкості, то $v_0=0$.

$$x = x_0 + v_{0x}t + \frac{a_x t^2}{2} \quad (5)$$

Оскільки рух кульки рівноприскорений, то $\Delta v = v - v_0 = v$ $\Delta v > 0$ і $\vec{a} \uparrow \uparrow \vec{v}$.

Спроектувавши вектори миттєвої швидкості $\vec{v}$ і прискорення $\vec{a}$ на вісь OX (рис 1), запишемо рівняння шляху для даного випадку:

$$s = \frac{at^2}{2} \quad \text{звідки} \quad a = \frac{2s}{t^2}$$

Рівняння швидкості, в свою чергу, матиме вигляд:

$$v = at$$

Хід роботи

I. Вимірювання прискорення тіла під час рівноприскореного руху.

1. Опрацюйте теоретичні відомості та інструкцію лабораторної роботи. Підготуйте у роботі таблицю даних 1 для запису результатів вимірювань та обчислень.

2. Закріпити жолоб Галілея за допомогою штатива в похилому положенні під невеликим кутом до горизонту. Біля нижнього кінця жолоба покласти в нього металевий циліндр.

3. Виміряйте кут нахилу α похилої площини до горизонту за формулою $\sin \alpha = h / L$, де h – висота верхнього краю жолоба над горизонтальною поверхнею, L – довжина жолоба (рис 2).

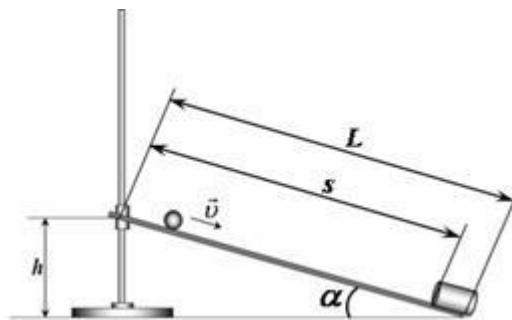

Рис. 2.

4. Розташуйте кульку на верхньому кінці жолоба і відпустіть. За допомогою секундоміра виміряйте час t від моменту початку руху кульки до моменту її удару об циліндр, встановлений у нижньому кінці жолоба.

5. За допомогою мірної стручки виміряйте шлях s , пройдений кулькою за час t . Не змінюючи положення жолоба провести дослід мінімум 5 разів, визначивши середнє значення шляху s_{cp} та часу t_{cp} .

6. Обчислити середнє значення модуля прискорення кульки за формулою $a_{cp} = 2s_{cp} / t_{cp}^2$. Результати вимірювань і обчислень занести до складеної Вами таблиці 1. Визначити абсолютну та відносну похибки вимірювання прискорення.

7. Змініть кут нахилу жолоба α та повторіть дослід (пункти 3 - 6) для 5 різних значень α . Результати вимірювань та обчислень занесіть до таблиці 1.

8. За даними вимірювань і обчислень на міліметровому папері побудуйте графік залежності прискорення кульки від кута нахилу α похилого жолоба до горизонту.

9. Зробіть висновок, у якому опишіть свої здобутки, яких Ви набули, виконуючи дану роботу; головні причини похибок; основні, на Ваш погляд, недоліки та переваги даного дослідження; пропозиції щодо його покращення.

II. Перевірка законів рівнозмінного руху.

1. Опрацюйте теоретичні відомості та інструкцію лабораторної роботи. Підготуйте у роботі таблиці даних 2 та 3 для запису результатів вимірювань та обчислень.

2. Встановіть жолоб під невеликим кутом α (10^0 – 20^0) до горизонтальної поверхні та визначте його.

3. Знайдіть прискорення a руху кульки по жолобу, використовуючи інструкцію попереднього досліду. Результати вимірювань та обчислень занесіть до складеної Вами таблиці даних 2.

4. Розташуйте кульку на верхньому кінці жолоба і відпустіть. За допомогою секундоміра визначте положення кульки на жолобі через $t_1 = 1$ с від початку її руху. В цьому місці на жолобі зробіть мітку та розмістіть металевий циліндр. Повторіть дослід декілька разів, корегуючи положення циліндра, і досягніть того, щоб час руху кульки від верхнього кінця жолоба до циліндра дорівнював 1 с.

5. Знайдіть миттєву швидкість кульки v_1 через секунду від початку руху із стану спокою за формулою $v_1 = at_1$. Результати вимірювань та обчислень занесіть до складеної Вами таблиці даних 3.

6. Шлях s_1 , який пройшла кулька за час t_1 знайдіть за допомогою мірної стрічки безпосереднім вимірюванням (це відстань від точки запуску кульки до металевого циліндра). Результати вимірювань та обчислень запишіть до таблиці даних 3.

7. Виконайте дослід (пункти 4 - 6), аналогічно визначте миттєві швидкості кульки в кінці 2 -ї, 3 -ї, 4 -ї і т.д. секунд (v_2, v_3, v_4 і т.д.) та шляхи пройдені кулькою за дві, три, чотири і т.д. секунди. Результати вимірювань та обчислень занесіть до таблиці даних 3. Перевірте співвідношення $v_1 : v_2 : v_3 : v_4$
 $\dots = t_1 : t_2 : t_3 : t_4 \dots$

8. За даними вимірювань і обчислень на міліметровому папері побудуйте такі графіки: 1) графік залежності миттєвої швидкості кульки від часу $v(t)$; 2) графік залежності шляху, який пройшла кулька, від часу $s(t)$; 3) графік пройденого шляху від миттєвої швидкості $s(v)$.

9. Використовуючи графік миттєвої швидкості кульки від часу $v(t)$ знайдіть та запишіть під графіком: **1)** середню швидкість кульки за час t (t – час, за який кулька рухатиметься від верхнього краю жолоба до нижнього); **2)** шлях пройдений кулькою за весь час руху t та порівняйте його з довжиною жолоба.

10. Оцініть похибки вимірювань та обчислень, запишіть їх до таблиць даних 2 і 3.

11. Зробіть висновок, у якому опишіть свої здобутки, яких Ви набули, виконуючи дану роботу; головні причини похибок; встановіть характер залежності між основними величинами, які характеризують рівнозмінний рух; вкажіть на основні, на Ваш погляд, недоліки та переваги даного дослідження; пропозиції щодо його покращення.

Творче завдання:

За допомогою наданого обладнання встановіть співвідношення між шляхами, які проходить кулька за першу, другу, третю і т.д. n -ну секунди. Звіт про виконання завдання оформіть на окремому аркуші в такій послідовності:

- розробіть та коротко опишіть ідею та інструкцію виконання роботи (не більше 5 пунктів з одного – двох речень);
- проведіть дослідження відповідно до Вашої інструкції, складіть та заповніть таблицю даних;
- результати дослідження можна представити у вигляді числового співвідношення, короткого висновку, можливо, графічної залежності тощо;
- бажано теоретично підтвердити результати дослідження (довести формулу співвідношення шляхів, використовуючи закони рівнозмінного руху).